

Balázs Attila

ÉGRE SZEGEZETT TEKINTETTEL NYAKIG A MOCSÁRBAN, AVAGY KI BESZÉL KI A BÚBOSBÓL?

(Kutyablúz)

Én, Szép Péter, anyám erős, de ritka szőrzettel, hajához hasonlóan fémes padlócsiszoló szálakkal körülfont, beindázott, véres-csatakos mendencéjének legmélyéről bukkantam elő Ábel napján (keresztelhettek volna Ábelnek is épp!). Méghozzá egy olyan hófúvásos téli délutánon, mint amilyen az a csütörtöki nap volt, amikor a mi kis kinti tanyánkról X-be költöztünk annak ellenére, hogy a Gortva gyerek az előző nap beleveszett a Csendes holtágába (Hótt-Csendesbe), márpedig az megmagyarázhatatlan rossz előjelnek mutatkozott. Anyámé mellett az én rémülettől kikerekedett, örökletesen kancsító gyerekszememben is. Éppen apa találta meg, amikor kiadós búcsúzkodása utáni rossz előérzetével hazafelé bukdácsolt a HÁROM AKÁCHOZ címzett búslakodóból, midőn erőt vett rajta találó idegen kifejezéssel élve: a komor blues. Összefagyottan, fogvacogva mesélte el immár teljesen józanul a rémes történetet, míg mi borsódzó háttal néztük az önkéntelen árnyjátékkal a petróleumlámpa mögötti fehér falra vetített, hajmeresztő eseményt, közben furá motoszkálásokat hallottunk a szoba sarkaiból, sötét szögleteiből, amitől szívünk valóban megfagyott. Mint egy-egy Hitchcock-filmtől majdan, és úrrá lett rajtunk a félelem. – Nem hazudok, hallottuk kintről a jégmadár énekét.

Apa mintha a föld alól beszélt volna hozzánk, úgy szűrődött ki a hangja a kemencéből, ahová kisvártatva bebújt, azután hogy anya letörögette, lehántolta róla a jeges ruha iszapos, nádtörmelékes rétegeit, s ráarkta az ágytámlára, a székek támláira, a lócára meg a padkára, a kemence tetejére. Apa ruhadarabjai beborítottak bennünket, fojtogatta tüdönket a nedves kapcáiból áradó, mondatait fenyegetően illusztráló kesernyés gőzölgés. Apának még a szőr is leégett a hátáról, de nem volt hajlandó előmászni forró odújából, ahol még nagyon sokáig kuporgott; hangját rezgető didergéssel szívta magába vissza az élet melegét. Még a kemenceajtó felhelyezését is követelte, ennek azonban jobbik eszünk parancsszavára nem tettünk eleget.

Tompán visszhangzó szavai szerint már messziről látta, hogy valami nagyon lassan lebeg feléje az ólmos víz tetején, de nem tudta kivenni a szürkületben, mi is az. Lement egészen a vízpartra, mert – vallomása szerint – érezte, itt valami nincs rendjén.

Ami tőle mindössze tíz-húsz méterre odabent úszott, lassan megfordulva, oldalát mutatva, megbillent ladik volt. Szívárgott beléje a víz. A ladik még rendben, hanem benne alig látható emberi alak: a csónak oldalán átbukva, arccal a vízben, mintha a titokzatos mélységeket fűr-készne feszült figyelemmel, mesék és valóságok szövevényes, egymással kereszteződő, jórészt ismeretlen, ugyanakkor már kihalófélben levő élővilágát. Flórák és faunák paradicsomának meleg gejzireit odalenn, hogy a lehető legpontosabb leírást, leghiánytalanabb felmérést készítse róluk, csakhogy az illetőnek mintha kopolytúji nőttek volna, mert nem emelkedett föl levegőt szippantani. Apa minden hajszála égnek állt, továbbá szokatlan zsidbadást érzett a bal karjában a gyűrűsujja felé. Majdnem ott vitte el őt is az Ördög. A holtág (tkp. azon a helyen még csak amolyan félholt) pereme már megkeményedett, és úgy tűnt, apánál komolyabb súlyt is elbír, ellenben odabenn a meleg forrásoknál, illetve lejjebb, amerre a langyos víz áramlott, nyoma sem volt bármiféle jégképződésnek. Márpedig épp ott lebegett mintegy csúfondárosan és elérhetetlenül kilógó áldozatával az idéetlen kátrányteknő, egyre közelebb sodródva a parthoz, hogy azután lágy kanyarral, cselesen ismét befelé induljon.

Mit volt mit tenni, rá kellett gázolni arra a befelé vékonyodó jégre.

Előzőleg apa egy hosszú ágat kerített természet formálta gamóval a végén, sebtében megdolgozta egy kicsit a bicskájával, majd óvatosan elindult, amikor azonban már sikerrel kecsegtető távolságra ért céljához, hirtelen beszakadt alatta a jégstég.

– Segítség! – ordította, miközben tehetetlenül csapkodva süllyedt alá.

Segélykiáltását nem hallotta senki. Hatalmas megkönnyebbülésére csak nyakig merült el, akkor csizmái megállapodtak az iszapos talajban. A víz erre nem volt oly szörnyen hideg, hála az égnek, most azonban nem ért rá ezen gondolkodni. Alkalmi csáklóját beleakasztotta a ladik farába, majd hosszú küzdelem árán a jeget – amely minduntalan beszakadt alatta, amikor megpróbált visszamászni rá – végül legyőzve, partra vontatta a tovább nem ellenkező úszó alkalmatosságot, majd a hajánál fogva felemelte az ismeretlen fejét, amitől meghűlt benne a vér. A Gortvác kamasz fia bámult rá üveges tekintettel abban az egyre gyorsabban ereszkedő sötétségben. A telihold fényénél, a rossz hold sugaraiban.

Olyan súlyos volt a teste, hogy nem bírta felemelni. A hóna alá nyúlt, úgy emelte ki koporsójából a nyilvánvalóan halott gyerekembert, és vonszolta fel egészen a tanyáig, miközben – mint rebegette – ő sem akarta elhinni a borzasztó valóságot.

A kutyák ugattak, láncukat tépték, majd fájdalmas vonyításba csaptak át. Apa felzörgette a tyúkokkal elalvó Gortvánét, majd az ágyra fektette a fiút. Az asszony siralmas állapotban volt különben is, de most egyenest nem volt észnél, amikor megpillantotta az élettelen testet. Haját tépte, kezét tördelte, körte alakú melle kihullott a hálóing alól, de észre sem vette: ez nem az én fiam, vigye máshová, az én fiamnak nincs szakálla... hallja, ez nem az én gyermekem... Béla, mi történt veled? Halló! Nem, ez nem lehet ő.

Nemsokára hazaért a városból az ember is, aki gyorsan befogott, telehányta a kocsit szalmával, ráfektetten az élettelen testet, jól betakar-gatta és vissza a városba. Borzasztó, hogy erre sajnos ráért volna reggel is, apa pedig hazajött a legrövidebb úton, át a földeken. Kegyetlenül átfázott azzal az ő sípoló tüdejével. Erővel be akart mászni a maradék kukoricaszárral immár eléggé gyengén befűtött kemencébe. Csupán annyit várt még, amíg anya kikotorta a már hűlő hamut, kiszellőztette egy kicsit azt a tanyai szaunát, meg bedugott egy rossz pokrócot. Onnan bentről mondta el apánk aztán azt a meghökkentő észrevételét, amely észrevétel szerint annak a vízbe veszett csendőrnek a felfújódott arcával ellentétben, amelyiket valaha úgy, mint arra ácsorgó szemtanú látott, a Gortva fiúé a fulladás jeleit alig hordozta magán. Nyugodt volt és kisimult, csak mintha a szeme, az a két holdfényes szeme árult volna el valamiféle megmagyarázhatatlan csodálkozást. Mintha valami leír-hatatlant látott volna odalenn a sötét vízben, valami mesébe illőn iszo-nyatosat és csodálatosat, különben az ördög tudná megmondani.

– Lehet, megpillantotta Draginját, a láptündért – sóhajtott hatal-masat édesapa, kemencebeszédét ezzel berekesztve, miközben a hátán még jobban felkunkorodott a szőr.

A Szép Péter névre hallgató – vagy már nem hallgató – elbeszélő élettörténetét tartalmazó, itt darabjaiban mintegy recikláló, újra meg-lelt vallomásos szöveg, az Egérút című valahol az elején a komor blues kifejezést használja. Elgondolkodtató, vajon ebben az összetételben szerencsés-e a „komor” kifejezést alkalmazni, vagy inkább amolyan szószaporításnak nevezhető? Amennyiben kritikusi górcső alá helyez-zük egy pillanat erejéig a valaha kékszalagos géppel írt, erősen halvá-nyuló textust, ugye, joggal tehetjük fel a kérdést: csakugyan létezik-e

nem komor blues? Mondjuk esetleg így, hogy nem szomorú. Déry Tibor írónknál van Vidám temetés, az azonban szándékos összevonása a két ellentétes hangulatot sugárzó szónak egy harmadik minőség kitermelése céljából. Túl a humoron ennek valószínűsíthető neve: IRÓNIA. Az egész pedig: UTAZÁS IRÓNIÁBA. Ám itt szó sincs iróniáról, a narrátor mintegy élő egyenesben közvetíti kétségtelen megrendülését, és hogy ez mégiscsak az emlékezet fátylán át zajlik, egyáltalán nem látszik zavarni őt elérni kívánt direktségében. Az elmesélt történet tragédiájához egyébiránt fikarcnyi kétség se fér, és dőljön kardjába bárki, akinek ez nevetséges, ezért az a fogás, amellyel Szép Péter nevű szerzőnk (feltéve, hogy ő az csakugyan, helló!) mintegy rádupláz a „blues” fogalmára, hogy semmi kétség ne férjen tárgyának lehangoló volta-hoz, feleslegesnek tekinthető. Ugyanakkor Péterünk ezzel is mintegy elárulja veleszületett bizonytalanságát. Viszont éppen ebben rejlik a huszonkettes csapdája. Mert ha szent célja a világba veszttségét kidomborítani, márpedig igen, akkor ezzel a fogással is az eredendő mondanivalóját támasztja alá: hogy nem csak az univerzális nyelvben, hanem még a saját bizonytalanságában is bizonytalan. Különbösen meg lehet nyugtatni a fenti szemelvény alapján, hogy ami az íráskészséget illeti – körültekintve szellemi berkeink nyelvi sivárosodásának mohácsi vészre emlékeztető csataterén, fordítók számára erőlködést meg nem érő túl magas „péteri” lécein –, vitatható lenne kikiáltani teljesen reménytelennek. Ám hogy ez az ember hová kallódott el a hosszú idők folyamán, hol lehetne megtalálni, melyik egérlyukba bújik be, lelket önteni beléje újfent, azt vélhetően csak a jó ég tudná megmondani.

De tényleg. Addig is a szó a virtuális stúdióé!

Szóval, vidám blues. Déry Tibor írónk vidám temetése után (értsd, ahogy akarod!) a filmek világában jártas embernek akár a feledhetetlen örült spanyol, Luis Buñuel rendező egyik groteszk, azzal együtt komikus jelenetét is eszébe juttathatja. Abban az látható, ahogy útban a temető felé a halottaskocsi fokozatosan gyorsulni kezd, és ahogy a lovak szaporázzák, úgy hátul a gyászolók serege is azt teszi, igyekezvén lépést tartani vele. Végül fejvesztve rohan az egész társaság a szerencsétlen elhunyt után. Papostul, özvegyestül, mindenkistül. Ez tehát Buñuel, aki pedig zenében megalkotta a vidám bluest, az nem más, mint Gene Ammons chicagói tenorszaxofonos. Nagy sikerű lemeze, a The Happy Blues 1956-ban jelent meg. Abban az évben, amikor Magyarország a lelkesedés meg a legszörnyűbb elkeseredés örvényébe került, hogy utóbbi végül lerántsa a mélybe. Ammons ebből nem sokat érezkelhetett,

miközben azon küzdött, hogy hangszerén keresztül mindkét végletes hangulatot az expresszivitás legmagasabb fokán hozza ugyanabban az időben úgy, hogy ne a hangszer két végét kelljen fűjnia egyszerre. Hogy az élet itt mindenképp győzni akart, azt az eredmény mutatja: egy nagyon jó, de a haláltáncnál sokkal könnyedébb muzsika született.

Am hogy hogyan énekelhetett Draginja?

A híres láptündér valószínűsíthetően a Szép Péter kéziratában Csenedsként szereplő Tisza holtágának környékén élő, főleg szerb emberek képzeletének nőnemű szüleménye. – Illetve hát azt, hogy pusztán kiagyalt lény volna, erősen megkérdőjelezi mindazon kevés egyén megbízható vallomása, aki hallotta őt szíréhangján énekelni, és valamilyen szerencsés körülmény folytán mégis sikerült a helyszínről elmenekülnie. Én aztán jól tudhatom, mert közéjük tartozom. Elmondhatom róla, hogy engem mind a mai napig legjobban Billie Holiday érdeskésen édeskés, csábító fekete hangjára emlékeztet az idők túlljén-selymén, csattogó lepedőjén át. Nem lehet feledni, amíg szív és agy kicsit is a helyén van. Sírva nevensz rajta, pont úgy, ahogy bőgtél és nevetél hisztérikusan, amikor elfutottál előle, hogy később sohase értsd meg, miért szöktél meg. Odüsszeusz kései bánata. Draginja éneke repetitíve így valahogy szólt legjobb emlékezetem szerint:

– Ljúúú-bbb, ljúúú-bbb-av-av.

Csend, majd ismét:

– Ljúúú-bbb, ljúúú-bbb-av-av...

Szemben a jóval gyakoribb kara-kara-ki-ki-ki-ker-kerrel, és kíséretként hozzája zizegett a nád.

Második utamon az Amerikai Egyesült Államokban, amelyet kettesben küzdöttük és „duhajkodtuk” végig leendő feleségemmel, Szász, későbbi Balázs Zitával, eljutottunk a Mississippi lapvidékére is. A nagy amerikai körút Chicagóban kezdődött 1979-ben, abban az évben, amikor megjelent Cuniculus című nyúlregényem, és sikerült olyan szép honort kapnom, hogy az az ötletem támadt, fektessük bele egy nagy óceánon túli kalandozásba. (Visszük a nyulat az aligátoroknak.) Chicago teljesen véletlenül került képbe, ugyanis oda szólt az egyik vonzó charterajánlat. Onnan aztán a Greyhound buszjáratával folytattuk, miután Chicagóban jól körülnéztünk. Lehetett venni ott egy olyan kb. egy hónapra szóló Ameripass-jegyet, amely lehetővé tette a kedved szerint megszakítható utazást. Így aztán ha láttunk valami vonzót, fogtuk magunkat és leszálltunk. Egyébként a legtöbb éjszakát a buszon töltöttük, és amikor már nagyon elégünk volt belőle, kinéztünk valahol

valami olcsóbb szállást, ami azzal járt, hogy néha részlegesen kifosztottak bennünket, ám okos ember megtanul még jobban alkalmazkodni, aztán megy a dolog tovább, mint a karikacsapás. Aranytanács: semmiképp sem szabad azt a kis pénzt meg csekket mind ugyanazon a helyen tartani ugyanabban az időben, nehogy a tettes megüsse a főnyereményt. Ezeket a dolgokat kicsit szét kell csúsztatni, megtörni a szimultán harmóniát, persze, amennyire a helyzet engedi.

Item. Mivel mindig is imádtam a dzsesszt, Chicagóban felkaptam a fejem arra, hogy az egyik klubban aznap este az az Art Farmer trombitál, aki valamikor Gene Ammonsszal is játszott. Sajnos úgy látszik, hogy Ammons azelőtt pár évvel bekövetkezett halála negatív hatással volt a banda, elsősorban Farmer további teljesítményére, így eléggé hitvány, penészes kis élménnyel távoztunk. Meg vékonyabb pénztárcával, ám ezért aztán bőven kárpótolt később bennünket New Orleans és a dixieland. A bordélyházakkal teli Storyville elképesztően színes forgataga, csak nem ide szeretnék elsőre kilyukadni, hanem a Louisiana Swamp, avagy a Bayou Country világra.

Történt márpedig szóban forgó év október negyedikén, hogy hirtelen nekibuzdulásból felszálltunk a Voyageurre, a legkisebb és legolcsóbb sétahajóra a Mississippin. Nem egy Proud Mary, de ez van. Akkor vezetett naplóm tanúsága szerint – ki emlékezne rá egyébként pontosan – az ígért körútból nem lett semmi, mert a katonaság lezárta a vízhálózat egyik részét, így a kissé elhanyagoltabb Harvey-csatornán hatoltunk be a mocsárba, és azon is jöttünk vissza. Hátunk mögött maradtak a radaros csónakjaikkal közlekedő helybéli halászok, egy indiántemető maradványai, meg valami zsilipszerű építmény. A nap lemenőben volt, a délutáni madártrilla elhalkult, a Voyageur némán siklott a szakállas, köldökig érő vízben álló fák között, ami előnyére vált az útnak. Érthető módon a Proud Maryvel aligha lehetett volna ugyanezt keresztülvinni. A fedélzeten támasztottuk a korlátot épp, amikor hirtelen dermedt csend lett, s akkor valahonnan ebből a furcsa erdőből hirtelen felhangzott az, amitől a hátamon felállt a szőr.

– You-bbb-You-bbb-aw-aw.

Ránéztem Zitára, aki úgy figyelte a mocsarat, hogy arcizma se rándult. Rajtunk kívül még pár ember tartózkodott a fedélzeten, azonban mindannyian úgy viselkedtek, mint akik nem hallottak semmi különöset. Hegyeztem a fülem, de többé nem hallottam ott én sem Draginja énekét. Visszont láttam a rossz holdat feljönni. Hatalmas volt, vörös, kerek, s mintha odaszegezték volna az égboltra hátul, az indiántemető fölé.

A New Orleans-i klasszikus dzsessz, a dixieland olyan zene, amely mintha arra lett volna teremtve direkte, hogy minden rossz hangulatot elűzzön, baljós előérzetet szertefoszlasson. Ugyebár a dolog viszonylag egyszerűnek tűnik. Általában van egy trombita, amely vonalvezetőként játssza a fő dallamot, a többi pedig improvizál rá és köré úgy, hogy nem szakad el tőle, ami sajátos ritmusú polifóniát eredményez. Persze, közel sem ilyen egyszerű, ellenben itt aligha lehet cél részletesen foglalkozni e vérpezsdítő muzsika különféle lehetséges megnyilvánulási formáival, felállásaival, irányzataival, fő figuráival – mint amilyen Louis Armstrong volt és maradt –, nem utolsósorban a franciáknak a New Orleans-i dzsesszre gyakorolt hatásával. Mississippit lehetne rekeszteni, lápvidéket feltölteni az erről szóló szakliteratúrával, amely a történetét is aprólékosan feldolgozza a korai rézfúvós menetekről kezdve az Original Dixieland Jazz Band 1917-es korszakalkotó lemezéig, meg messze azon túl egészen a mai szomorkás napokig.

1979-ben még végig a Bourbon Streeten dixieland szólt, és az egyik szórakozóhely olyan attrakciót kínált, melyben a dixieland ritmusára vetkőznek a fehér és fekete lányok. Ugyanezt egy sarokkal arrébb lenge női ruhában művelték a srácok. Kinek a pap, kinek a papné alapon, szabad a vásár. Istenben hiszünk, a többi készpénzzel fizet, aztán áll a bál. Másutt kizárólag fekete női testek vonaglottak vörös fényben a diszkó lüktetésére. Ahogy kapitányi minőségben az én privát, később az újvidéki Híd folyóiratban mégiscsak leköszölt „hajónaplómba” lejegyeztem megfigyelésem: a zéttárt izmos combok között zöld fügefalevéllel (meg némi csillámporral Vénusz borotvált dombján). A csúcs valahol a Bourbon Street közepe táján következett be. Az egyik bárban óriási kávébőrű nő táncolt. Olyasvalaki, mint az a dézsában fürdő fantasztikus teremtés a Casanovában. Fellini tapsolt volna örömeiben, ha látta volna filmje olasz erotikus kultúrát terjesztő hatását a távoli New Orleansban – szemben a konkurens franciákkal. És ugyanitt, ebben a szövegvariánsban említhetném az óriási aligátornőt is vadul őrlő állkapcsa alatt kis citrommellekkel, de maradjunk ezzel ennyiben.

– AH, YOU-BBB-YOU-BBB-AW-AW.

(Egyszer majd még megpróbálom lekottázni Draginja énekét.)

Mielőtt elhagytuk volna New Orleans-t és ottani tanyánkat, a keresztény ifjúság egyik tömegszállását, a Bourbon Streeten lettem figyelmes C. Frogman trombitás nevére. Hogy üzleti húzás csupán, vagy netalán tényleges leszármazottja-e a legendás zongoristának, Clarence Frogman Henrynek ez a békaarcú férfiú, aki ilyesképp így vagy úgy

joggal használja a Békaember ragadványnevet, igazából nem sikerült kiderítenem. Frogmanék annyira késtek a kezdettel, hogy nem volt célna kivárni. Lehet, ezért is lett az, hogy később gyakran elképzeltem, ahogy ő és a híres felmenő, a két Frogman valamiféle vígan bugyborékoló dzsesszt játszik a víz alatt, vagy akár rhythm and bluest, az énekes pedig békahangon énekel, míg az odalenti közönség ámulattal hallgatja őket. Esetleg az angyalok is ott menetelnek a víz alatt. Meglehetősen szürreális álmkép, amelyről akkor nem is tudtam még, milyen közel áll a valamikor majd elárasztott Orleans tragikus valóságához. Történt ugyanis 2005 augusztusában, hogy mintegy égi büntetésként lesújtott e buja városra iszonyatos erejével a Katrina hurrikán, amely majdnem a pusztulását okozta, lévén hogy az egykor emelt védőgátak elégtelennek bizonyultak az árral szemben. Ma már világos, mondják a szakértők, hogy az egykori emberi mohóság, amellyel alacsonyabb fekvésű földterületeket minden józan mértéken felül igyekeztek elhódítani a mocsártól, íme, megbosszulja magát. A természet kívárta a maga idejét, mint a buliba visszalépő trombitás.

Kortárs, 2020/9.